

doi: 10.24834/educare.2022.3.1

Att avlasta eller avlastas? Lärare i fritidshems uppfattningar om sin arbetssituation och behovet av lärarassistenter

Peter Karlsudd

<https://orcid.org/0000-0001-9363-3066>

peter.karlsudd@lnu.se

Marianne Dahl

<https://orcid.org/0000-0002-2711-189X>

marianne.dahl@lnu.se

The present study examines how teachers in school-age educare view their profession in terms of job tasks, work situation and their need for and attitude towards teaching assistants. The study was conducted in two steps. Firstly, 61 school-age educare teachers answered an online survey. Based on the results of the survey, eight fictitious employment advertisements were constructed with different job descriptions. During a staff development day, 44 school-age educare teachers prioritized the various announcements based on their needs for an additional resource. The priorities were then discussed in seminar form. The results show that there is large variation in all the tasks performed within the framework of the school-age educare teachers' professional practice, which is discussed here from a professional theoretical perspective. The profession's area of responsibility is extensive, ranging from certified teaching duties to simple practical tasks that are often time-consuming. The work is, therefore, often experienced as stressful and fragmented. Clearly, there are different directions of will regarding the professional development and positioning. From the data, three types of school-age educare teachers emerged; common to these types is that the task as a substitute in the school is not desirable.

Keywords: fritidshem, profession

1. Inledning

Svenska lärare upplever en pressad arbetssituation. Utökade arbetsuppgifter, lärarbrist och kraven på att nå goda resultat i internationella utvärderingar är några av de faktorer som bidrar till stress och en känsla av otillräcklighet (Arbetsmiljöverket, 2017; Lindqvist, 2020). Trots detta är det många lärare som känner en hög motivation inför sitt uppdrag (Nordäng, & Lindqvist, 2020). Under senare år har politiska initiativ tagits för att minska trycket på lärarna så att de kan fokusera på sitt kärnuppdrag, undervisning. En av de föreslagna lösningarna är att avlasta lärarna i arbetet genom att införa läraravlastande tjänster, som till exempel lärarassistenter, heltidsmentor, klassmentorer, elevkoordinatorer med mera. Runt om i landet pågår forskningsprojekt som studerar det arbete som äger rum i svenska skolor för att minska belastningen för lärare genom införandet av avlastande tjänster. Främst studeras hur lärararbetet delas upp, hur professionella gränser förhandlas och förskjuts, samt om de avsedda avlastningseffekterna uppnås (Ackesjö, 2020; Lindqvist m fl. 2020:1). Studier har från start huvudsakligen omfattat skolor, och då företrädesvis verksamheter från högstadiet, som infört sådana tjänster. En lärargrupp som mycket sällan omfattats av liknande studier är *Grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem*, en grupp som tidigare titulerades *fritidspedagoger*. Då den korrekta benämningen är lite svårhanterlig i skrift kommer fortsättningsvis även förkortningarna *lärare i fritidshem*, *fritidshemslärare* och i retrospektiva sammanhang, *fritidspedagog* att användas.

Oavsett benämning har denna yrkesgrupp en mångfacetterad och krävande arbetssituation och kan sannolikt också vara i behov av avlastning i form av till exempel lärarassistenter. Det är väl känt att storleken på fritidshemmens barngrupper på kort tid fördubblats, samtidigt som andelen av personal som saknar pedagogisk utbildning ökat (Haglund, 2018; Skolinspektionen, 2018; SOU, 2020:34). Det finns också tydliga tecken på att många fritidshem fått ge avkall på sina pedagogiska ambitioner, exempelvis på grund av bristfälliga lokaler som inte möjliggör fritidspedagogisk undervisning (Andishmand, 2017). Handlingsutrymme för arbetet med barns relationer har minskat, då samma arbetsuppgifter kvarstår eller ökar med växande antal barn i grupperna (Dahl, 2014). Mycket tid ägnas till den obligatoriska skolans verksamhet, vilket resulterat i svårigheter att planera och genomföra aktiviteter på eftermiddagarna (SOU, 2020:34).

Fackliga organisationer menar att samtliga lärargrupper är överrepresenterade när det gäller sjukskrivningar och vittnar om personalens stress, vilket i flera fall resulterar i långtidssjukskrivningar (Läraryrket, 2017). Arbetsmiljöverket (2017) har också varnat för lärarnas höga arbetsbelastning och att utökade administrativa arbetsuppgifter tar tid från det pedagogiska uppdraget. Mot bakgrund av detta genomfördes därför en undersökning med syftet att undersöka hur lärare i fritidshem ser på sin profession i termer av arbetssituation och arbetsuppgifter samt verksamhetens eventuella behov av lärarassistenter.

2. Bakgrund

I april 2019 erbjöds Sveriges kommuner 476 miljoner kronor till att anställa lärarassistenter, eller annan personal som avlastar lärarna, ett anslag som skulle öka till 1 miljard per år (Regeringen, 2019). Syftet från Regeringens sida var att stärka kvaliteten i undervisningen genom att ge lärare mer tid till att förbereda och utveckla sin undervisning. Beslutet bygger på larmrapporter om lärarbrist i den svenska skolan, lärares höga arbetsbelastning, elevers fallande kunskapsresultat samt en otrugg arbetsmiljö för både lärare och elever.

Att införa en ny yrkeskategori i skolan är inte oproblematiskt. Rektorer tolkar och rubricerar uppdraget på olika sätt, till stor del beroende på om det är eleven eller läraren som ska få det direkta stödet. Arbetsuppgifter, titel, lönebild och behörighet till utbildning och anställning som lärarassistent är frågor som diskuteras. En stor del av skolans personal anser att anställning av fler lärare är det som istället bäst avlastar lärarna (Skolinspektionen, 2014). På samma gång framhåller en del rektorer att befintlig personal i fritidshemmets verksamhet kan utgöra ett stöd för lärarna och då främst när det gäller att hantera den sociala problematik som förekommer både i skolan och i klassrummet. Andra assistentuppgifter som enligt rektorerna kan bli aktuella är undervisning av elever i behov av särskilt stöd. Kommunikation med vårdnadshavare och administrativa uppgifter är också exempel på arbetsuppgifter som kan ingå i denna tjänst menar några av skollidarna (a.a.).

Att fritidshemmets uppdrag förändrats över tid blir tydligt i läroplanens målformuleringar och i den pedagogiska verksamheten. Ett nytt kapitel i läroplanen tydliggör att verksamheten ska bedriva en målstyrd undervisning (Skolverket, 2019). Redan 2010 lagstodgades att fritidshemmets

undervisningsuppdrag ska komplettera utbildningen i förskoleklassen och grundskolan (SFS 2010:800). Från att ha varit mer omsorgs- och socialpedagogiskt orienterat är fritidshemmet numera ett mer påtagligt inslag i ett samlat utbildningssystem (Skolverket, 2019). Då kraven på fritidshemmet som lärandemiljö vuxit sig starkare har samhällseliga, sociala och kollektiva mål placerats i bakgrunden (Karlsudd, 2020). *Undervisning* är numera ett nyckelbegrepp som ska definieras och förankras i en verksamhet där termer som lärande, lek och lärprocesser varit mer bekanta (a.a.). Utifrån ett professionsperspektiv har tidigare forskning behandlat i vilken mån fritidshemmet i relation till skolans verksamhet påverkar vilken sorts lärare i fritidshem/fritidspedagog som utkristalliseras vid samverkan med skolan (Andersson, 2013; Calander 1999; Dahl & Karlsudd, 2015; Haglund, 2004; Hansen, 1999). Andersson (2014) visar i sin studie att fritidspedagogers yrkesidentitet, i samverkan med skolan, utvecklas både i en skolpedagogisk- och fritidspedagogisk riktning. Enligt Närvänen och Elvstrand (2014) har yrkesrollen för lärare i fritidshem fortsatt vara otydlig i förhållande till grundskollärares i den obligatoriska undervisningen. Detta beror enligt forskarna på en maktobalans mellan lärarkategorierna samt på skilda samverkansförutsättningar då deras huvuduppdrag ligger på olika tider under dagen. Om samverkan ska vara ett prioriterat uppdrag krävs en tydlig tids- och rumslig struktur vilken skolledning och huvudman måste skapa (Lago & Elvstrand, 2020). En tidigare studie (Ackesjö, Nordäng & Lindqvist, 2016) visar att nya lärare med yrkesbeteckningen *Grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem* antar en hybrid lärarroll. Under sin utbildning orienterar sig studenterna i olika riktningar, en del mot en traditionell profession som lärare i fritidshem, andra mer mot ett sedvanligt läraruppdrag. Ytterligare några intar en dubbel och kluven professionsidentitet som pedagog i fritidshem och lärare i skolan. Ludvigsson och Falkner (2019) konstaterar i en mindre studie med lärare i fritidshem, att trots stora strukturella förändringar som genomförts under senare årtionden, upplever fortfarande lärare i fritidshem sitt uppdrag som otydligt. Härutöver är upplevelsen att rektorer brister i sitt ledarskap och i sin kunskap om fritidshemmets uppdrag samt fritidshemslärares kompetens. Denna gränslandsproblematik är en stor utmaning för rektorer i sitt ansvar för fritidshemmets och skolans verksamhet. I Skolinspektionens årsrapport (2014) uppmärksammas styrkedjan som en nödvändig förutsättning för det ansvarsområde som åligger rektorers ledningsansvar att nå de nationella målen.

En faktor till fritidshemmets bristande undervisningsuppdrag är en otydlig styrning av fritidshemmet samt att verksamheten sällan uppmärksammas i skolans systematiska kvalitetsarbete (Skolinspektionen, 2014; SOU:2020:34).

2.1 Ett kompletterande och kompenserande uppdrag

Fritidshemmets uppdrag är tydligt adresserat, att *komplettera och kompensera* (Skolverket, 2019). Det *kompletterande* uppdraget är markerat i läroplanen för grundskolan Lgr 11. *Undervisningen i fritidshemmet kompletterar förskoleklassen och skolan genom att lärandet i högre grad ska vara situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat samt utgå från elevernas behov, intressen och initiativ* (Skolverket 2019, s. 22).

Läroplanens skrivning med betoning mot *situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat* lärande kan sammankopplas med fritidshempedagogik som tidigare varit nedtonat i traditionellt skolarbete. Ett kompletterande och kompenserande uppdrag i skolan har utgångsläget att samtliga elever ska bli godkända i alla ämnen, då med extra fokus på matematik, svenska och engelska (Skolinspektionen, 2018). Det kompenserande uppdraget på fritidshemmet har tidigare associerats till omvårdande- och sociala aktiviteter kopplat till hem, föreningsliv och kultur men tenderar nu att mer knyts till ämnesresultat i skolan (Karlsudd, 2020).

För att genomföra det kompletterande och kompenserande uppdraget söker sig lärare i fritidshem inte sällan till ett skolpedagogiskt arbetssätt (Andersson, 2014). Exempelvis att organisera sin undervisning i projektform eller i formell undervisning av värdegrund och kompassamtal. Många lärare i fritidshem försöker få legitimitet och anpassa sig till lärarkollegiet och rektorers förväntningar i sitt kompletterande och kompenserande uppdrag (Ludvigsson & Falkner, 2019). Andra försöker inta ett annat förhållningssätt, mer likt den fritidshempedagogik som var rådande innan uppdraget mot skolan utökades (Haglund, 2016; Perselli & Hörnell, 2019). Idag finns tydliga indikationer på att fritidshemslärare avlastar grundskollärares uppgifter. Denna studie vill därför, för det första, utröna om, och i så fall hur, lärare i fritidshem upplever sig som avlastare i till den obligatoriska skolan. För det andra vill den vända på frågan och undersöka hur lärare i fritidshem ställer sig till att själva bli avlastade i sitt uppdrag.

Målen för fritidshemmets och skolans verksamhet handlar inte bara om att göra barnen skickliga i meningen att svara upp mot traditionella kunskapskrav och färdigheter utan också om att fostra medborgare till solidaritet och empatisk förmåga (Skolverket, 2019). Det sistnämnda mer värderelaterade uppdraget har varit framträdande i fritidshemmets kompletterande och kompenserande verksamhet, men denna målsättning har försvagats. När det handlar om fritidshemmets pedagogik och uppdrag så förlorar den position och värde i jämförelse med den obligatoriska skolan (Karlsudd, 2020).

2.2 Professionens ramar

Professioner är yrken som skiljer sig åt både historiskt och socialt och har skiftande uppgifter där olika omständigheter påverkar yrkets innehåll och funktion (Brante, 2014; Rønnestad, 2008). Grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem kan inte räknas till de klassiska professionerna som till exempel läkaryrket utan snarare till de nya professioner som benämns semiprofessioner. Den utbildning som bildar kunskapsbas för den semiprofessionella utbildningen till lärare i fritidshem är förlagd till högskola och universitet och sorterar under vetenskapsområdet utbildningsvetenskap. Semiprofessionernas yrkesautonomi är begränsad och har nått sin status via i första hand politiska beslut, inte genom vetenskapliga upptäckter (a.a. s. 264). *Kunskapsbasen* har betydelse för hur en yrkesgrupp kan hävda sig utom och inom en profession. En del yrken vilar på en gemensam vetenskaplig grund där teorier och förklaringsmodeller hjälper de olika professionerna att lösa problem och vidta åtgärder t.ex. yrken som läkare och psykologer (Colnerud & Granström, 2015).

Hur autonomt ett yrke är kan studeras både i förhållande till stat och organisationsnivå samt utifrån den enskildes nivå i förhållande till kollegor och andra yrkesgrupper. I denna undersökning diskuteras begreppet *autonomi* i förhållande till den sist nämnda nivån. Begrepp som ligger nära autonomi är *diskretion* som i det här sammanhanget avser professionens handlingsutrymme (Parding, 2010). Andersson (2013) framhåller att *ansvarsområde* kan vara ett bättre och mer precist begrepp att använda och kan då lämpligen ersätta det bredare begreppet autonomi. Enligt Aili (1999, 2002) inbegriper ansvarsområde hur yrkesgrupper strävar efter att vinna *allmänhetens förtroende* genom ett utvecklat kunskapssystem som leder till att yrkesgruppen kan lösa problem dels för att upprätthålla men också förflytta gränser gentemot andra yrkeskårer (Aili, 2002). *Stängning* är

ett begrepp som avgränsar yrkesgrupper mot andra yrken och används för att nå professionell status, exempelvis krav på legitimation för att få utöva yrket. *Kollegial beslutsordning* bygger på gemensamma beslut som är vägledande inom yrket. Studier om professionell utveckling behandlar bland annat förändring i kunskap och kompetens i yrkeslivet. *Professionell utveckling* kan också förstås som förändring i en professionell hållning (Rønnestad, 2008). Innebörden rör hur personen fungerar kognitivt och emotionellt, upplever sin professionella identitet, värden och etik samt förstår sin professionella roll. Andra exempel av professionell utveckling kan fokusera på belastning, utbrändhet och meningsstrategier. De begrepp som presenterats under ovanstående avsnitt kommer att prövas i denna studie och har sammanfattats i tabellen nedan (tabell 1).

Tabell 1. Professionsbegrepp och definitioner som stöd för analys.

Kunskapsbas	<i>Gemensam kunskap som utmärker yrket och vilar på vetenskaplig grund och systematisk teori</i>
Autonomi och diskretion	<i>Anspråk på självbestämmande inom sitt yrkesområde. Rätten till handlingsutrymme inom sitt yrke</i>
Ansvarsområde	<i>En strävan att vinna förtroende genom att utveckla kunskapssystem som kan lösa problem och på så vis vinna brukares och allmänhetens förtroende</i>
Allmänhetens förtroende	<i>Att tro och lita på någon, syftar på yrket</i>
Stängning	<i>Avgränsa yrkesgrupper mot andra yrken exempelvis genom krav på legitimation för att utöva yrket. Stängningsstrategier används för att nå professionell status</i>
Kollegial beslutsordning	<i>Gemensamma beslut som är vägledande inom yrket</i>
Professionell utveckling	<i>Förändring i kunskap och kompetens i yrkeslivet</i>

2.3 Syfte

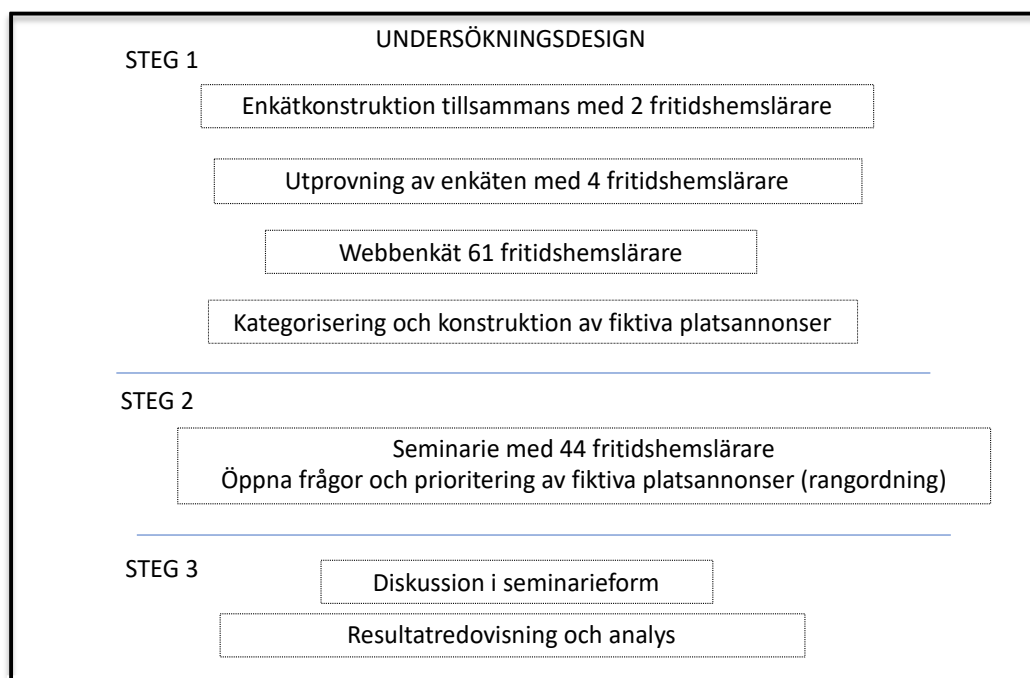
Föreliggande undersökning har som syfte att undersöka hur lärare i fritidshem ser på sin profession i termer av arbetssituation och arbetsuppgifter samt verksamhetens eventuella behov av lärarassistenter. Med utgångspunkt i tidigare genomgång av politiska beslut, styrdokument, tidigare forskning och professionsteori formulerades följande frågor.

- Hur beskriver lärare i fritidshem sina arbetsuppgifter och sin profession?
- Vilken inställning har lärare i fritidshem till att assistera eller att assisteras i sitt yrkesutövande?
- På vilket sätt vill lärare i fritidshem utveckla sin professionella hållning?

3. Metod

Tillvägagångssättet som användes i studien kan beskrivas som explorativt då jämförliga undersökningar riktade mot fritidshemslärare är sällsynta. Undersökningens uppläggning påminner om ett teorigenererat arbetssätt (Starrin, Larsson, Dahlgren & Styrborn, 1991) då den utnyttjar flera metoder och samlar såväl kvantitativa som kvalitativa data. Data producerades i tre steg, där resultatet i de två första stegen bildade underlag för vidare frågeställningar. Detta är en av de idéer som ligger till grund för grounded theory (Glaser & Strauss, 1967) och där även data och begrepp kan avgränsas till ett sakområde, exempelvis fritidshemmens verksamhet. När omfattningen är begränsad talar man om en områdesrelaterad teori (substantive theory) till skillnad från formell teori (formal theory). Förhoppningen är att resultatet av studien kan presenteras med en områdesrelaterad teori eller lite mer opretentiös uttryckt, en områdesrelaterad modell. Undersökningen genomfördes i tre steg enligt figuren nedan (figur 1).

Figur 1: Undersökningsdesign

Steg 1:

För att skapa en bild över fritidshemslärarnas arbetsuppgifter och hur denna grupp uppfattar och eventuellt vill förändra sin arbetssituation, utformades en webbenkät i samarbete med två yrkesverksamma fritidshemslärare. Enkäten prövades och korrigerades därefter i en pilotundersökning där fyra fritidshemslärare deltog. Webbenkäten bestod av två delar där den första delen (A. tabell, 2) innehöll öppna frågor som gällde arbetet under fritidshemsverksamheten, således den del som inte inbegriper skolans kursplaner. Den andra delen (B. tabell, 2) innehöll även den öppna frågor som avsåg arbetet under den del av dagen som omfattas av den obligatoriska skolans kursplaner.

Tabell 2. Frågor i webbenkäten

Del A. Följande frågor avser ditt arbete under fritidshemsverksamheten, den del som inte innefattas av skolans kursplaner.	Del B. Följande frågor avser ditt arbete under den del av dagen som omfattas av skolans kursplaner.
1. Vilka uppgifter skulle du som fritidshemslärare inte behöva arbeta med? Sådant som borde strykas, arbetsuppgifter som borde ligga utanför din lärarprofession.	9. I vilka ämnen har du behörighet att undervisa?
2. Om du fick en lärarassistent till ditt fritidshem vilka uppgifter skulle du kunna: a) ägna mer tid åt, utan stöd och hjälp från lärarassistenter? b) tillföra som nya?	10. Har du uppdrag i skolans verksamhet? Den del som omfattas av skolans kursplaner.
3. Vilka är fritidshemslärarens: a) viktigaste arbetsuppgift: b) minst viktiga arbetsuppgift:	11. Hur många procent av din tjänst?
4. Hur skulle en lärarassistentutbildning för fritidshemmet kunna se ut? T.ex. upplägg, innehåll längd.	12. Hur skulle du vilja beskriva och benämna dina arbetsuppgifter i detta uppdrag?
5. Finns det nu någon utbildning som du kan tycka är lämplig för en anställning som lärarassistent på fritidshemmet?	13. På vilket sätt skulle du vilja ändra omfattningen på denna del av din tjänst?
6. Om du nu arbetar i ett arbetslag där alla inte är behöriga lärare i fritidshem, skiljer ni då på arbetsuppgifterna och om så är fallet, i vilka delar?	14. Hur skulle du vilja utveckla eller ändra ditt ansvar och engagemang i denna del av din tjänst?
7. Hur är din inställning till "förstelärare" i fritidshemmets verksamhet?	Övrigt:
8. Hur är din inställning till lärarassistenter i fritidshemmets verksamhet?	
Övrigt:	

I enkäten skulle inledningsvis anges om man var behörig som lärare i fritidshem, examensår, kön och ålder. Enkäten besvarades anonymt. De arbetsuppgifter som definierades i enkäten kategoriserades i åtta kategorier.

3.1 Urval och distribution av enkäten

En länk till webbenkäten publicerades i fritidspedagogik.se som är en nationell medlemsgrupp på facebook. I gruppen diskuteras fritidshemsutveckling och frågor kopplade till uppdrag, pedagogik och yrkesutövning. Lärare i fritidshem kan lätt hitta och ansluta till den här gruppen. Endast medlemmar kan se vilka som är med i gruppen och vad de publicerar. Gruppen skapades 2011 och vid undersökningens genomförande 2018 hade den ca 7000 medlemmar. I det missiv som introducerade undersökningen garanterades att enkätsvaren lämnades helt anonymt och att det i resultatredovisningen skulle vara omöjligt att spåra någon individ eller verksamhet. Webbenkäten var öppen i två veckor och efter en påminnelse som publicerades inne i facebookgruppen avslutades undersökningen. Det var 61 personer som besvarade enkäten där 93 % var behöriga fritidshemslärare. Andelen kvinnor som besvarat enkäten var 87 %. På några få frågor förekom internt bortfall, vilket aldrig var högre än fyra individer. Kommentarer som lämnades i diskussionstråden för inlägget, uttryckte en positiv inställning till undersökningen. Diskussion och kommentarer som följde ”diskussionstråden” där webbenkäten introducerades kom inte på något sätt att användas i undersökningen. Enkätresultat som bildade utgångspunkt för nästkommande del i undersökningen, steg 2, var endast de arbetsuppgifter som fritidshemslärare definierat i sitt arbete. Svaren på övriga enkätfrågor redovisas i resultatredovisningen.

Steg 2

För att validera och utveckla resultatet från enkätundersökningen genomfördes ytterligare en datainsamling vid en studiedag där 44 fritidshemslärare deltog. Samtliga deltagare var verksamma som handledare inom den verksamhetsförlagda utbildningen. Här presenterades den enkätundersökning som genomförts i facebookgruppen och där resultatet otvetydigt vittnar om ett mångfacetterat och krävande uppdrag. Vid denna redovisning presenterades, utan rangordning eller värdering, de olika arbetsuppgifter som definierats i webbenkäten. Då en lösning för att minska arbetsbelastningen kan vara att anställa lärarassistenter på fritidshem, presenterades åtta fiktiva platsannonser som utformats utifrån resultatet av webbenkäten. Denna ansats har inspirerats av vinjettmetoden och innebär i korthet att professionella får ta ställning till olika scenario eller fall som kan vara fiktiva eller baseras på en verklig händelse (Kullberg & Brunnberg, 2007). I denna studie har respondenterna fått kategorisera och rangordna åtta fiktiva platsannonser

utifrån motivet att få kunskap om professionellas förställningar och värderingar om sitt yrke. Texten som inledde samtliga annonser var följande:

För att ge vår fritidshemslärare mer tid för sitt pedagogiska huvuduppdrag söker vi nu en 50 % lärarassistent för fritidshemmets verksamhet. Vi söker dig som främst vill arbeta med ....

Efter texten ”arbeta med” presenterades de olika funktionerna i åtta separata annonser. Där fanns också exempel på arbetsuppgifter som kategoriserats i enkätundersökningen (och som presenteras i resultatredovisningen, tabell, 3 sid 9-12). Här fanns också utrymme för att göra kommentarer och tillägg i arbetsbeskrivningen samt *ange önskemål om formella kvalifikationer och personliga kvaliteter för den sökande*. Platsannonserna rangordnades av varje deltagare utifrån vilken anställning som skulle passa deras arbetsplats bäst, där 1 representerade mest angeläget och 8 det minst angelägna. Rangordningen var således utifrån de behov av stöd som efterfrågades. I detta arbete kunde respondenterna diskutera två och två men samtliga svar lämnades individuellt.

Steg 3

Efter att samtliga deltagare gjort sin rangordning och kommenterat annonserna diskuterades problemområdet i seminarieform i en lokal med samtliga deltagare närvarande. Diskussionen spelades in digitalt där mikrofonen var placerad centralt i lokalen. Seminariet varade i 90 minuter och involverade ett flertal av deltagarna. Efter inspelningen konstaterades att ljudkvaliteten var tillräcklig för att utföra en korrekt transkribering. Vid efterföljande transkribering användes tekniken meningskoncentrering. *"Långa uttalanden pressas samman i kortare uttalanden, i vilka den väsentliga innebörden av det som sagts omformuleras i några få ord."* (Kvale, 1997, s. 174) Utsagorna kategoriserades i tema för vidare analys.

3.2 Representation och generaliserbarhet

Svaren från den webbenkät som distribuerades i facebookgruppen kan inte generaliseras till samtliga svenska fritidshemslärare men den gav viktig vägledning inför den datainsamling som utfördes i undersökningens steg 2. Deltagarna vid detta tillfälle representerade 10 kommuner där fritidshem, mindre som större, från landsbygd och städer fanns representerade. Samtliga deltagare

verifierade resultatpresentationen från webbenkäterna, att fritidshemslärarens profession är mångskiftande och krävande, vilket också överensstämmer med den bild som förmedlats i officiella rapporter (Läraryrket, 2017; SOU 2020:34).

Som tidigare nämnts så är rangordningen baserad på den rangordning som deltagarna vid studiedagen utförde. Respondenternas prioriteringar varierar så den totala sammanställningen av rangordning bygger på medianvärdet av alla skattningar.

3.3 Etiska ställningstagande

De grundläggande etiska kraven för att skydda respondenterna i forskning är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 2017). I denna undersökning garanterades dessa krav genom tydlig information om projektens mål och den absoluta rätten att avstå från att medverka i datainsamlingen. Rätten att avstå deltagande i datainsamlingen påpekades tydligt under studiedagen. Samtliga respondenter som deltog har varit positiva till deltagande. Enkätdata och intervjumaterial har arkiverats enligt gällande regler.

4. Resultat

Inledningsvis redovisas resultatet från den del i undersökningen som fokuserar de arbetsuppgifter som fritidshemslärare vill avstå eller söker stöd för. Därefter följer redovisningen av svaren från fritidshemslärarnas arbetssituation och prioriteringar. Här återfinns erfarenheter och kommentarer från samtliga steg i undersökningen. Respondenternas citat har märkts med vilket steg i studien som citatet härrör från.

4.1 Arbetsuppgifter som fritidshemslärare vill avstå eller söker stöd för

Det är en stor variation på alla de arbetsuppgifter som utförs inom ramen för fritidshemslärares yrkesutövning. Samtliga 61 respondenter som svarat på webbenkäten ger exempel på uppgifter som enligt deras åsikt inte borde ingå i fritidshemslärarens profession. Här ges mångfaldiga och konkreta exempel som sorterats i följande kategorier; *skolrelaterade uppgifter (vikarie), lokalvård, tillsyn och uppsikt, extra omsorg och omvårdnad, insatser vid dagens början och slut, köksuppgifter, materialrelaterade uppgifter samt administrativa uppgifter* (tabell, 3).

Det finns olika riktningar i svaren, då en del fritidshemslärare vill utesluta vissa arbetsuppgifter medan andra vill behålla dessa men där de efterlyser personalförstärkning. Det respondenterna har gemensamt är att de känner sig otillräckliga i samtliga kategorier. I tabell 3 redovisas en rangordning från ett till åtta, där den första kategorin, *skolrelaterade uppgifter (vikarie)*, är den som representerar de arbetsuppgifter där de flesta vill bli avlastade eller ersatta av en lärarassistent. Det är i denna kategori som fritidshemsläraren nu själva ofta fungerar som lärarassistenter (avlastare) åt skolans grundlärare. Ingen respondent ger förslag på att tillföra några nya arbetsuppgifter.

Tabell 3. Kategorisering och exempel på uppgifter som fritidshemsläraren menar ligger utanför professionen.

Kategorisering och rangordning av de arbetsuppgifter som fritidshemslärare tycker borde ligga utanför lärarprofessionen eller stödjas av annan yrkesgrupp:	Exempel på arbetsuppgifter som utförs av lärare i fritidshem. Underlag för fiktiva annonser.
Rang 1. Skolrelaterade uppgifter (agera vikarie)	Vikariera i skolklass när annan yrkeskategori planerar Bistå vid läxläsning i skolan Ansvara för schemalagd läxläsning på fritidshemmet Genomföra enkätundersökningar med elever Resurs i klassrummet ”Rycka in” utan planering och ta hela klasser när grundskolläraren behöver utföra annat uppdrag Genomföra tester med elever Se till att alla på skolan får ut sina raster

Den uppgift som lärare i fritidshem helst vill avstå är skol- och lärarrelaterade uppgifter. Denna kategori prioriterades främst för att ersättas av en lärarassistent. Många respondenter menar att dessa uppgifter inte ingår i deras uppdrag. *Att endast vara ett stöd i klassrummet, en extra vuxen, ett par*

EDUCARE

extra ögon, det ger mig inget. Vill inte plocka upp efter skolans verksamhet, kommenterar en respondent (citat steg 1). Att både arbeta i skolklass och därefter på fritidshemmet under eftermiddagen är ansträngande i längden då den egna planeringstiden lätt försvinner. *I stället borde grundskollärare och lärare i fritidshem ha gemensam planeringstid och bli ersatt av assistenter* kommenterar en annan respondent (citat steg 2). Samtidigt förväntas fritidshemslärarna att åta sig dessa uppgifter. Några av respondenterna ser detta som en del i sitt uppdrag i samverkan med skolan. Det finns ett stort behov av vuxna i klassrummet och att fritidshemsläraren kan följa elevens hela dag används som ett argument för denna uppgift. Ett annat argument är att lärare i fritidshem känner skolklassen och enkelt kan bistå som vikarie. En ytterligare kommentar är *Sedan vi införde "FRIS" (fritids i skolan) är detta ej aktuellt* (citat steg 3). Lärarna i fritidshem ansvarar för egen undervisning på skoltid.

Rang 2. Lokalvård	<ul style="list-style-type: none"> • Städa och plocka undan efter skolan • Städa förråd • Göra rent i torkskåp • Hänga upp stolar, dammsuga mattor, sopa golv när det behövs • Hålla iordning i personalrummet vissa tilldelade veckor • Torka av på toaletterna vid behov
----------------------	---

Merparten av svarande inom denna kategori anser att dessa arbetsuppgifter är avsedda för skolans lokalvårdare. Samtidigt ligger det i alla lärares uppdrag att fostra elever att ansvara för ordningen i lokalerna och att hjälpa åt med lättare städning. En av de svarande kommenterar att *Dessa uppgifter är generellt lokalvårdarens arbete. Dock tycker jag att torkskåp, förråd och personal med mera kan skötas av någon annan* (citat steg 2). Det finns exempel på fritidshem som saknar adekvat städning och där fritidshemsläraren måste ägna mycket tid åt uppgiften.

Rang 3. Tillsyn och uppsikt	<ul style="list-style-type: none"> • Rastvakt • Följa elever till och från idrottslektioner • Agera "vakt" i omklädningsrum
--------------------------------	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Ansvara för kön till mellanmål och att elever tvättar sina händer innan • Övervaka mellanmålet i matsalen
--	--

En merpart av respondenterna ser dessa arbetsuppgifter som en del av uppdraget, *Jag tycker att vi ska ta hand om detta så ta bort annonsen* kommenteras i en enkät. *Rastvakt bör benämnas pedagogisk rastvärd då elevers sociala samspel är en viktig faktor i arbetet* menar en annan respondent (citat steg 3). Idag är det taget för givet att lärare i fritidshem har en viktig funktion vid elevers raster. Tillsyn och uppsikt är ett ansvar som samtlig personal ska omfattas av. Begrepp som rastvärd och rastaktiviteter används hellre än ord som ”vakt” och ”övervaka”, som många respondenter reagerar mot. Dessa uppgifter tilldelas lärare i fritidshem i många verksamheter. Detta är något som stör balansen mellan de olika läraruppgifterna och förminskar fritidshemslärares kompetens. Om alla lärarkategorier delar på detta ansvar frigörs mer tid till pedagogisk verksamhet och planering menar många respondenter.

<p>Rang 4. Extra omsorg och omvårdnad</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ansvara för barn med särskilda behov • Ansvar för medicinhanteringen för de barn som har daglig medicinering • Bevaka matbeställningar med avseende på allergier
---	--

Under denna kategori är det många kommentarer och det blir tydligt att fritidshemslärarna upplever att många elever är i behov av särskilt stöd. Personalen känner sig otillräckliga. Ett flertal respondenter uppger att en elev kan få stöd i skolan men att den uteblir på fritidshemmet. *Att anställa en lärarassistent eller snarare en elevassistent är det viktigaste för att jag, i dessa stora barngrupper, ska kunna bedriva ett lärande på fritidshemmet* kommenterar en fritidshemslärare 8 (citat steg 3). Några markerar att denna uppgift är allas ansvar om man ska nå målet med en inkluderande verksamhet. Då det många gånger saknas åtgärdsplaner på fritidshemmet så är ansvarsfördelningen oklar och tiden räcker inte till. Ett flertal nämner att ansvaret för barnens medicinering är problematiskt och att den uppgiften ökar.

<p>Rang 5. Insatser vid dagens början och slut</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Öppning av fritidshemmet • Ansvarig för frukost rutiner • Stängning av fritidshemmet
--	--

Några respondenter föreslår att en personalförstärkning vid dagens början och slut skulle frigöra mer tid till den del av dagen som omfattas av planerade pedagogiska aktiviteter. Till denna uppgift skulle därför en mindre kvalificerad yrkesgrupp som lärarassistenter vara lämpliga. Denna typ av avlastning eller begränsning är tveksam menar andra, då början och slutet på dagen är bra tillfälle till föräldrakontakt. *Det är en viktig del av den sociala kontakten och en fantastisk tid för pedagogen* menar en respondent (citat steg 1). *Genererar guldstunder. Man kan äntligen se och bekräfta eleven*, kommenterar ytterligare en fritidshemslärare (citat steg 3).

<p>Rang 6. Köksuppgifter</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Förbereda mellanmål • Hämta mellanmål i skolans matsal • Plocka fram och undan vid mellanmål • Ställa in och plocka ur diskmaskinen • Göra mellanmål till utflykter • Förbereda frukost och servera • Köksstädning
----------------------------------	--

Merparten av respondenterna är rörande överens om att dessa arbetsuppgifter bör utföras av den personal som arbetar i matsalen. Förr var det vanligare att fritidshemslärarna utförde detta arbete men att det nu ofta är annan personal vilket finner stöd i följande kommentar. *Vi har kökspersonal som ansvarar för mellanmål, frukost, städning mm. Vi gör inte mycket av detta förutom att göra mellanmål vid utflykter* (citat steg 3). Några respondenter har ansvaret för mellanmålet och ser det som en pedagogisk möjlighet att dela ansvaret med eleverna. Fritidshemslärare som argumentera på detta sätt menar att förutsättningarna för att det här ska fungera är att det finns tillräckligt med personal.

<p>Rang 7. Materialrelaterade uppgifter</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iordningställa av lokaler (tex. flytta möbler) • Packa upp material • Materialvård (sortera kvarglömda kläder) • Märka och sortera material • Enklare vaktmästaruppgifter som tex, byta lampor,
---	---

Det här är exempel på uppgifter som inte förekommer så ofta men när det blir aktuellt krävs hjälp. Då verksamheten är organiserad på olika sätt och har skilda villkor är det relativt olika åsikter som presenteras. Några fritidshem har en vaktmästare som utför uppgifterna medan andra saknar stöd. När uppgifterna måste utföras kan det lätt bli en pressad arbetssituation följt av stress och irritation. Om det fanns mer personal på fritidshemmet skulle de här uppgifterna kunna utföras utan större störningar på den pedagogiska verksamheten. Några fritidshemslärare menar att vissa av uppgifter till exempel materialvård och packa upp material bör utföras av dem själva, vilket får en förklaring i följande citat: *Jag vill ha koll på vad och vilket material jag behöver* (citat steg 2). Några anser att en assistenttjänst är motiverad för att avlasta fritidshemsläraren i dessa uppgifter.

<p>Rang 8. Administrativa uppgifter.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Närvarorapportering, hantera barnens schema och schemaändringar • Schemaläggning för personalen • Inköp och beställningar • Kopiera, laminera • Ansvara för matbeställning • Ansvara för telefonkontakter • Lämna enklare meddelande till föräldrar • Skriva ”lovlappar” • ”Ringa in” vikarier till skola/fritidshem
--	--

Administrativa uppgifter är den kategori där fritidshemslärarna bedömer att de är minst i behov av en lärarassistent. Många menar att det här är uppgifter man måste ha kontroll över. Två

representativa citat för denna uppfattning är följande: *Jag anser att många av dessa uppgifter stärker min roll som fritidspedagog* (citat steg 3). I det andra exemplet motiveras uppgiftens giltighet enligt följande: *En del av dessa uppgifter tillhör vårt uppdrag, exempelvis telefonkontakt med vårdnadshavare och att ha koll på elevernas närvaro* (citat steg 3). Om det skulle anställas en assistent med denna uppgift menar respondenterna att IT-kompetens är viktigt. Många fritidshemslärare känner sig osäkra på att hantera IT-relaterade tjänster och uttrycker därför ett behov av fortbildning inom området. Många efterfråga tolkhjälp i kommunikationen med icke svensktalande föräldrar då kontakten med föräldrar bedöms som viktig.

4.2 Fritidshemslärarnas arbetssituation och prioriteringar i övrigt

När fritidshemslärarna skall lista de viktigaste arbetsuppgifterna sätter samtliga respondenter fritidshemspedagogiken i centrum. Det är den pedagogiska delen av yrkesutövningen som fritidshemslärarna vill ägna mer tid åt. Begrepp som förekommer frekvent är relationsbyggande, varierat lärande, meningsfull fritid, grupporienterad verksamhet och personlig utveckling. Många poängterar att det är viktigt att följa läroplanen där fritidshemspedagogiken med sitt undervisande, kompensande och kompletterande uppdrag blir tydligt. Följande kommentar från en av respondenterna kan illustrera ton och innehåll i det som framkommer i många svar.

Viktigt att uppfostra elever med hög moral och etik. Att de ska fungera socialt och vara empatiska. Att eleverna ska pröva och utveckla nya idéer, lösa problem, kommunicera i olika sammanhang. Att använda sin fantasi, skapa och uttrycka sig genom estetiska uttrycksformer, respektera natur, djur, samhälle och att kunna ta hand om sin och andras hälsa (citat steg 3).

I svaren syns tre tydliga sidor av uppdraget, *fostran, omsorg och lärande*. I uppdraget att skapa en meningsfull fritid ingår att utmana elever genom att introducera och fördjupa dem i andra kunskaper än vad skolan har tid till och kan ge. Vilket följande kommentarer stärker: *Vill möta mina elever med mina pedagogiska glasögon och synliggöra lärandet* och *Viktigt att se och göra meningsfulla aktiviteter med barnen. Att se till varje barn och deras behov av omsorg* (citat steg 2).

Som tidigare nämnts är de arbetsuppgifter som listas som minst viktiga av fritidshemslärarna att agera som ”allt i allo för lärare” (tabell 3). Ett exempel på kommentarer som illustrerar detta är följande: *Jag vill inte agera som springpojke till läraren under skoltiden. Känns inte relevant i förhållande till vår utbildning* (citat steg 2).

Många känner att fritidshemmets betydelse förminskas när arbetsuppgifterna utökas med uppgifter som borde hanteras av andra. En respondent uttrycker det på följande sätt; *Jag vill hellre vattna elever än att vattna blommor* (citat steg 1). Det finns ett mindre antal respondenter som tydligt markerar att samtliga uppgifter är viktiga och som mycket väl kan användas i fritidshemslärarens pedagogiska uppdrag. Samtidigt är man noga med att markera att det måste vara en rimlig balans och arbetsbörda i tjänsteutövningen.

På frågan om hur en lärarassistentutbildning för fritidshemmets verksamhet skulle kunna se ut, listas en rad förslag. Innehåll som ger kunskap om skolan som organisation, barns rättigheter, diskrimineringslagen, digitala verktyg, styrdokument, konflikthantering, gruppdynamik, värdegrundsarbete och normkritisk pedagogik är några frekvent förekommande förslag. Längden på utbildningen föreslås vara mellan ett till ett och halvt år. Några respondenter förordar en utbildning med lämplighetstest kombinerat med praktik. Kunskaper och kompetens gällande barn i behov av särskilt stöd är också förslag som förs fram som ett lämpligt innehåll i utbildningen. Några menar att det redan finns utbildningar och tjänstebenenämningar som passar för uppgiften exempelvis barnskötare, fritidsledare och elevassistent. Några föreslår att andra yrkesgrupper som till exempel snickare, socionomer och bettendevetare kan anställas för att bredda kompetensen. Många menar att det inte finns ett behov av assistenter utan det som verkligen önskas är fler behöriga fritidshemslärare.

Det är långt ifrån alla fritidshem där samtliga i arbetslaget är behöriga fritidshemslärare. Vid dessa arbetsplatser är det många gånger en tydlig ansvarsfördelning där de behöriga har ett uttryckligt ansvar för en rad arbetsuppgifter. Följande citat kan exemplifiera detta.

Vi som är utbildade pedagoger driver den pedagogiska tanken bakom genomförande av verksamheten och utarbetar mål och riktlinjer för kvalitetsarbetet. Vi delar på de praktiska arbetsuppgifterna (citat steg 3).

Vid några få fritidshem delar man på arbetsuppgifter och ansvar trots att den behörige fritidshemsläraren formellt är ytterst ansvarig. *Nej, vi skiljer inte på uppgifterna. De jobbar på fritids med allt vad det innebär, men det märks att vi inte har samma "grundtänk" kring barnen och verksamheten* (citat steg 3).

Nära nog samtliga respondenter i webbenkäten är positiva till förstelärare i fritidshemmets verksamhet vilket nedanstående kommentar kan representera.

Jag tycker det är positivt, men för att förstelärare ska kunna göra ett bra arbete måste de få rätt förutsättningar. Jag tror att fler förstelärare kan öka vår status inom fritidshemmet (citat steg 3).

Några få är tveksamma till att införa förstelärare vilket följande citat visar. *Jag tycker inte förstelärare behövs varken i skolan eller på fritids. Vi borde jobba mer i arbetslag. Att skapa klyftor är inget att sträva efter* (citat steg 1). Fritidshemslärarnas inställning till att anställa lärarassistenter är försiktigt positiv. Det råder total enighet om att det behövs mer personal, men att den bästa lösningen är att fler utbildade fritidshemslärare anställs uttrycks tydligt. Samtidigt menar många respondenter att det är bättre att anställa personer med kortare utbildning än det som många gånger nu sker, anställning av personal som helt saknar utbildning. I övriga kommentarer är det många som beskriver en ansträngd arbetssituation där fritidshemslärarna känner oro för verksamheten och den egna hälsan.

Det är 85 % av alla respondenter i webbenkäten som har uppdrag i den del som omfattas av skolans kursplaner. Det är över hälften av dessa som arbetar mellan 40 - 60 % i skolans verksamhet. Många fritidshemslärare upplever det splittrat att dela sin tjänstgöring mellan skolans och fritidshemmets verksamhet. Mer än hälften av dem som svarat på webbenkäten har utöver sin behörighet att undervisa i fritidshemspedagogik legitimerats för att undervisa i ett eller flera skolämnen. Det är vanligast med behörighet i bild, musik, svenska, idrott och hälsa men några

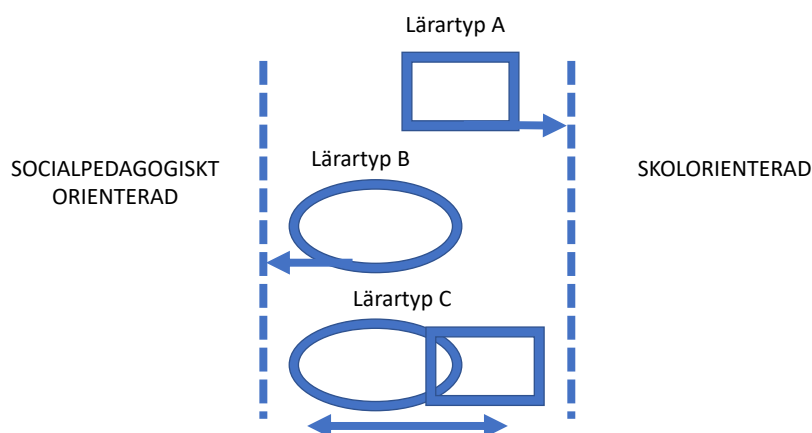
respondenter är behöriga i ämnen som biologi, samhällskunskap, kemi och geografi. Fritidshemslärarens arbete i skolan kan vara ren ämnesundervisning men också som stöd för alla elever eller stöd till barn i behov av särskilt stöd. Några arbetar i förskoleklass och andra har ett mentorskap i en skolklass. Det är mycket vanligt att lärare i fritidshem ansvarar för rastverksamheten.

5. Diskussion

Resultatet av denna studie visar hur omfångsrikt och varierat fritidshemslärarens arbete kan vara. Professionens ansvarsområde är vidsträckt och rör sig mellan kvalificerade undervisningsuppdrag och enklare praktiska göromål som inte sällan är tidskrävande. Arbetet upplevs därför många gånger som stressigt och splittrat. Att det finns olika viljeinriktningar när det gäller den professionella utvecklingen och positioneringen är tydligt (jfr. Ackesjö & Nordäng, 2016).

Dock vill inte lärare i fritidshem omförhandla den sociala dimensionen av lärares arbete i samma utsträckning som grundskollärare (Lindqvist, 2020). Denna del av kunskapsbasen betraktas som ett grundfundament. Det finns någon typ av lärande för barnen i alla delar av fritidshemslärarens yrkesutövning menar många av respondenterna, oavsett om arbetsuppgifterna är tydligt skol- eller socialpedagogiskt orienterade. Både det kompenserande och kompletterande uppdraget blir synliga i de båda inriktningarna som ryms inom den rymliga profession som lärare i fritidshem representerar. Några fritidshemslärare vill arbeta fullt ut med den blandform som blir tydlig i uppdraget. Andra vill stärka sin position i någondera riktning, antingen mot en skolintensivt- eller socialpedagogiskt arbete. Att förena två olika system i sitt uppdrag kan vara ansträngande om fritidshemslärarens pedagogiska ställningstagande är fast förankrat i någondera av de två olika synsätten.

Ur undersökningens data formerades en områdesrelaterad modell där tre typer av fritidshemslärare blir synliga (figur 2). Denna indelning blev tydlig och validerades i fritidshemslärarnas kommentarer från samtliga av de tre steg som utgör studien. I lärartyperna A, B och C, finns en skillnad i inställningen till professionen och till lärarassistenter.

Figur 2: Fritidshemslärarnas professionella orientering

Fritidshemslärare A är en pedagog som är nära associerad till den obligatoriska skolans verksamhet och där de delar en *kunskapsbas* om undervisning. Inställning till lärarassistenter är positiv och den avlastning som önskas är ett övertagande av de arbetsuppgifter som betraktas som allmänna praktiska göromål på fritidshemmet, främst när arbetet i den obligatoriska skoldagen är över. Denna grupp vill renodla sitt undervisningsuppdrag och lärarassistenten kan då vara den som förtydligar gränsen till fritidshemslärarens *kunskapsbas* och *professionella utveckling* (jfr. Andersson, 2013).

Fritidshemslärare B är mer orienterad mot den icke obligatoriska fritidshemsverksamheten och håller undervisningsbegreppet närmare den traditionella fritidshemspedagogiken. Denna typ av fritidshemslärare vill behålla de sysslor som är relaterade till en mer pragmatisk pedagogik och värna tydligt om den sociala inriktningen. Denna hållning skulle kunna betraktas som *kollegial beslutsordning* och vägledande inom yrket samt svara för att ringa in ett traditionellt *ansvarsområde* för yrket och bygger på *allmänhetens förtroende*. Även denna lärartyp ger ett antal exempel på arbetsuppgifter som de kan överlåta till lärarassistenter. Främst gäller det arbetsuppgifter som är relaterade till otillräckligt planerade aktiviteter i skolans verksamhet som i en del kommentarer benämns som övervakning och vikariat.

Fritidshemslärare C har mycket hög flexibilitet och är inte direkt angelägen att försvara professionens status och *autonomi*. Denna typ av fritidshemslärare kan tänka sig använda sin kompetens brett och har inga problem med att utföra allahanda uppgifter och praktiska göromål utan ser dessa uppgifter som en omväxlande och viktig helhet. Denna typ av lärare kan också tänka sig att arbeta med andra yrkesgrupper och har inget emot en personalförstärkning i form av lärarassistent men vill då dela arbetet lika i en demokratisk och solidarisk ordning och kunna svara upp mot allmänhetens förtroende.

Det står helt klart att huvuddelen av fritidshemslärarna vill avstå vissa uppgifter som nu ingår i tjänsteutövningen. Gemensamt för de tre typer av pedagoger som presenterats är att uppgiften som avlösare eller vikarie i skolan inte är önskvärd. Här agerar nu många gånger fritidshemsläraren själv som lärarassistent eller icke behörig vikarie. Denna uppgift framstår som en nedgradering av den egna kunskapsbasen och ett ”angrepp” på yrkesområdets *autonomi* och *diskretion* (Parding, 2010). Här kräver fritidshemslärarna möjligheten till tid för att planera sin undervisningsinsats. Det är en tydlig avgränsning och på ett sätt en stängning mot de uppgifter som inte upplevs som adekvata för det pedagogiska uppdrag denna grupp utbildats för.

Lärare i fritidshem vill omförhandla tidigare arbetsuppgifter i relation till grundskollärare. Om inställningen och uppgiften är att agera vakt på skolorsten är fritidshemsläraren inte intresserad av att medverka och kan tänka sig att ersättas av en lärarassistent. Om uppgiften betraktas som ett viktigt fritidspedagogiskt inslag i skolans verksamhet och sker i samverkan samt värderas därefter, är det ett självklart uppdrag inom professionen. Detta är ett exempel på en tydlig markering av kunskapsbasen där en gemensam kunskapssyn inom professionen blir synlig (Brante, 2014). Resultatet kan jämföras med Lindqvists (2020) studie om det offentliga samtalet om lärarassistenter som en professionaliseringsprocess där yrkesutövarna vill dra sig tillbaka och lämna över delar av arbetet till andra, exempelvis assistenter. Att i skolans verksamhet ansvara för undervisning och renodla arbetsuppgifter exempelvis inom de ämnesområden som ingår i den egna professionens kunskapsbas är något som accepteras. Blir arbetet underordnat en annan lärargrupp och förutsättningarna för planering och uppföljning kraftigt reduceras, reagerar fritidshemslärarna negativt. Det är snarare position än innehåll som lärare i fritidshem vänder sig emot (jfr. Andersson, 2013).

Det är intressant att många av de som deltagit i studien önskar en lärarassistent/ elevassistent för barn i behov av särskilt stöd på fritidshemmet. Det är en uppgift som i skolans verksamhet inte sällan utförs av fritidshemsläraren. När barnen sedan kommer till fritidshemmets verksamhet så verkar personal beredda att sänka kompetenskraven och uppgiften devalveras i jämförelse med den obligatoriska skolan. Önskemålet om att förstärka med en lärarassistent/elevassistent är inte helt överraskande då stora barngrupper med få anställda driver på utvecklingen mot en särskild och segregerad verksamhet för de barn som behöver extra stöd (Karlsudd, 2020).

När fritidshemslärarna anger önskemål om kvalifikationer och personliga egenskaper på lärarassistenter är kraven höga och påminner mer om de kvaliteter en utbildad fritidshemslärare ska förfoga över. Fritidshemslärarna visar inga större tendenser att stänga ute andra professioner. Istället kan de tänka sig att arbeta tillsammans med barnskötare, fritidsledare, grundlärare och föreslår till och med att andra yrkesgrupper som socionomer och hantverkare kan arbeta på fritidshemmet. Många är också villiga att dela på arbetsuppgifter men markerar själva sitt pedagogiska huvudansvar för fritidshemmets verksamhet. Ett tillsynes prestigelöst samarbete med respekt för var och ens kompetens och ansvar. Huvuddelen av respondenterna kan tänka sig att för den egna professionen införa ett förstälärarsystem. Det som inte accepteras är att andra yrkesgrupper dikterar uppdraget eller överlämnar uppgifter de själva inte vill utföra. Tydliga exempel är när grundskolans lärare intar dessa positioner gentemot fritidshemslärarna.

Det är inte alldeles lätt att ringa in fritidshemslärarens territorium då det tycks pågå en fragmentisering av professionen. Ansvarsområdena skiftar markant mellan olika verksamheter och det dras i professionen från olika håll. Dels är det krav som bygger på resurser och pragmatik, dels från förändrade riktlinjer och mål för verksamheten. Den senare viljeinriktningen bromsas troligen upp av den tradition som formats av fritidshemmets tidigare uppdrag. En sak som framstår tydligt i fritidshemslärarens professionella hållning oavsett verksamhetens profilering är att resursförstärkning är något som efterfrågas.

6. Slutsatser och pedagogiska implikationer

För att undvika en fragmentisering av professionen behöver den professionella hållningen av lärare i fritidshem utgöra krav på samverkan som bygger på kompanjonskap av delat ansvar mellan deltagarna (Granström, 2007) samt en tydligare styrning av vad som ingår i yrkesuppdraget. Det är därför viktigt att de ansvariga vid utbildningen för *Grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem* fokuserar och diskuterar den förändringsprocess som professionen befinner sig i. Att anställa lärarassistenter eller framför allt utbilda fler fritidshemslärare är sannolikt en väg till att förbättra kvalitén på fritidshemmen. En annan framkomlig väg är att minska antalet elever med bibehållen personalstyrka. Hur personalförstärkningen sedan överförs i arbetsuppgifter och ansvarsfördelning kommer att vara beroende av skolledares värdering av mål och uppgifter. Beroende på rektors ledning kan uppdraget för lärare i fritidshem varieras exempelvis i vilken mån samverkan med skolan ska ingå i tjänsten (SOU, 2020:34).

En viktig implikation och slutsats av denna studie är att det är viktigt att rektor ger en tydlig befattningsbeskrivning inför en nyanställning då någon av de tre varianter som skisserats kan vara mer lämplig. Det är högst sannolikt att en profil som i exempel A och B har större möjligheter att med stöd av lärarassistenter ägna mer tid till de uppgifter som förstärker uppdrag, position och profession i någondera riktningen. Ett rimligt antagande är att fritidshemslärarnas profession med stöd av de senaste riktlinjerna för verksamheten kommer att utvecklas i den riktning som fritidshemslärare A representerar.

Referenser

- Ackesjö, H., Nordäng, U. K., & Lindqvist, P. (2016). "Att jag kallar mig själv för lärare i fritidshem uppfattar jag skapar en viss provokation." Om de nya grundlärarna med inriktning mot fritidshem. *Educare* 2016 (1): 86–108.
- Ackesjö, H. (2020). Markeringar av lärararbetets gränser – territorium i omförhandling via införande av lärarassistenter. *Pedagogisk forskning i Sverige*. 25, 35-52.
- Aili, C. (1999). *Lärarna sänker själva sin status. Om lärarkårens professionalisering*. Pedagogiska Magasinet, nr 2.

- Aili, C. (2002). *Autonomi, styrning och jurisdiktion. Barnmorskors tal om arbetet i mödravårdsvården*. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Andersson, B. (2013). *Nya fritidspedagoger-i spänningsfältet mellan tradition och nya styrformer*. Umeå: Umeå universitet.
- Andersson, B. (2014). Vad händer med fritidspedagogyrket och fritidshemspedagogiken i Sverige? *Barn 32: 3: 61–74*.
- Andishmand, (2017). *Fritidshem eller servicehem? En etnografisk studie av fritidshem i tre socioekonomiskt skilda områden*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Arbetsmiljöverket. (2017). *Projektrapport för Arbetsmiljöverkets nationella tillsyn av skolan 2013–2016*. Rapport 2017:1. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Brante, T. (2014). *Den professionella logiken. Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssambället*. Liber: Stockholm.
- Calander, F. (1999). *Från fritidens pedagog till hjälplärare. Fritidspedagogers och lärares yrkesrelation i integrerade arbetslag*. Uppsala universitet.
- Colenrud, G., & Granström, K. (2015). *Respekt för lärarprofessionen. Om lärares yrkesspråk och yrkesetik*. Stockholm: Liber.
- Dahl, M. (2014). *Fritidspedagogers handlingsrepertoar: Pedagogiskt arbete med barns olika relationer*. Doctoral Thesis. Växjö, Linnaeus University Press. 190.
- Dahl, M., & Karlsudd, P. (2015). Leisure-time teachers in a changed profession. *Problems of Education in the 21st Century*. 68. 22–35.
- Glaser, B., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Granström, K. (2007). Om vuxnas samarbete och kompetensutnyttjande. I B. Lidholt, K. Granström, E. Ahlstrand och A. Arnqvist, *Lagarbete och tidig läs- och skrivutveckling* (s. 13–28). Skolverket.
- Haglund, B. (2004). *Traditioner i möte. En kvalitativ studie av fritidspedagogers arbete med samlingar i skolan*. (Göteborg Studies in Educational Science, 224). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Haglund, B. (2016). Fritidshemmets vardagspraktik. *Educare 2016 (1): 64–85*.

- Haglund, B. (2018). ”Men dom flesta har en liknande situation”. Ett narrativ om bristande personella resurser och omgivningens begränsade förväntningar. *Barn* 2, s. 75–92.
- Hansen, M. (1999). *Yrkeskulturer i möte, läraren, fritidspedagogen och samverkan*. Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis.
- Karlsudd, P. (2020). Looking for Special Education in the Swedish After-School Leisure Program Construction and Testing of an Analysis Model. *Education Sciences*. 10. 1–13.
- Kullberg, C. & Brunnberg, E. (2007). Vinjetter som verktyg i studier av välfärdsprofessioner. I E. Brunnberg, E. Cedersund (Red.), *Välfärdsolitik i praktiken: om perspektiv och metoder i forskning* (s. 175-195). Uppsala: NSU press.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsinterjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lago, L. & Elvstrand, H. (2020). ”Vi har väldigt lite tid för varandra här”. Temporala och spatiala förutsättningar för samverkan mellan grundskola, förskoleklass och fritidshem. *Utbildning och lärande*. 14(1), 121-138.
- Lindqvist, P. (2020). Låt lärarna vara lärare – idéer om lärararbete i det offentliga samtalet om lärarassistenter. *Pedagogisk forskning i Sverige*. 27. 7-9.
- Lindqvist, P., Ackesjö, H., Fonseca, L., Gardesten, J., Herrlin, K., Nordäng, U-K., Klope, E., & Johansson, M. (2020:1). *(Läro)avlastande yrkesgrupper - Var går gränserna? En studie om nya fördelningar och förhandlingar om arbete i skolan*. Linneuniversitetet.
- Ludvigsson, A., & Falkner, C. (2019). Fritidshem – Ett Gränsland I Utbildningslandskapet. *Nordisk Tidskrift för Pedagogikk & Kritik* 5, 13–26.
- Läraryrket. (2017). *Tiden räcker inte*. ett upprop om avlastning/renodlarlärouppdraget). Lärofortbildning AB.
- Nordäng, U.K., Lindqvist, P. (2020) Avhopp och framtidstro: En jämförande studie av två lärargenerationer. *Utbildning och Lärande / Education and Learning*. 14. 27–45.
- Närvänen, A. L., & Elvstrand, H. (2014). På väg att (om)skapa fritidshemskulturer: Om visioner, gränsdragningar och identitetsarbete. *Barn* 32(3): 9–25.
- Parding, K. (2010). Lärares arbetsvillkor-handlingsutrymme i tider av förändrad styrning. In: *Didaktisk Tidskrift*, 19 (2) Jönköping University Press.
- Perselli, A.K., & Hörnell, A. (2019). Fritidspedagogers förståelse av det kompletterande uppdraget. *Barn*, 37(1), 63–79.

- Regeringen (2019) Satsning på fler lärarassistenter Pressmeddelande Utbildningsdepartementet. 4 juli 2019, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2019/07/satsning-pa-fler-lararassistenter-inleds-i-host/>
- Rønnestad, M. H. (2008). Profesjonell utvikling. [Professional Development]. I A. Molander & L. I. Terum (red.), *Profesjonsstudier*, s. 279–294. [Professional studies]. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- SFS 2010:800. *Skollag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolinspektionen (2014). *Från huvumannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapskrav*. Dnr 2014:6739.
- Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet inom områdena språk och kommunikation samt natur och samhälle*. Dnr 400-2016:207.
- Skolverket (2019). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, 2011* (Rev. uppl.). Stockholm: Skolverket.
- SOU (2020:34). *Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*. Betänkande av Utredningen om fritidshem och pedagogisk omsorg. Stockholm 2020. Stockholm
- Starrin, B., Larsson, G., Dahlgren, L. & Styrborn, S. (1991). *Från upp-täcket till presentation: Om kvalitativ metod och teorigeniering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet (2017). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.